

Оксана БОРИС

Варшавський університет

Переклад юридичних термінів у польсько-українському контексті спадкового права (лексичні та граматичні аспекти)

Євроінтеграція передбачає зміни у законодавстві, передусім у правовому полі. Цей процес вимагає відповідного оформлення кодексів, нормативно-правових актів, законів і т.п. не тільки з юридичної, а й з лінгвістичної точки зору. Важливу роль в опрацюванні законодавчої системи відіграє аналіз законодавства країн-сусідів, зокрема Польщі. А отже виникає потреба перекладу вибраних законів, кодексів на українську мову з метою порівняння та застосування досвіду держави-сусіда.

Маючи на меті якомога ширше охопити тенденції у перекладі юридичного тексту, у статті буде розглянуто основні теорії та техніки, буде здійснено спроби перекладу вибраних конструкцій юридичного тексту з польської на українську мову, а також коротко проаналізовано проблему мовної адекватності термінів спадкового права.

Науковці, які займаються теорією та практикою перекладу, сходяться на думці, що переклад є динамічним процесом передання перекодування повідомлення із вихідної мови у цільову¹, при цьому перекладач немов би „перекодує” вихідне повідомлення за допомогою відповідних елементів у цільовій мові. Важливо теж пам’ятати про стиль мови оригіналу, особливо, якщо мова йде про переклад термінологічних текстів.

Чи не одним з найважливіших термінів у трансляторичі є „еквівалентність” (англ. *equivalency*², пол. *ekwiwalencja*³). Але варто зауважити, що пояснення

¹ L. Venuti, *The Translation Studies Reader*, New York 2004.

² Див. M. Baker, *In Other Words: a Coursebook on Translation*, London 1992; E. Nida, *Toward a Science of Translating*, New York 1964; R. Jakobson, *On Linguistic Aspects of Translation* в R. Brower, *On Translation*, Cambridge 1955, с. 232–239.

перекладознавцями цього явища дещо різняться. Так, наприклад, згідно з вченням Ю. Найди⁴ проблема еквівалентності виникає саме тоді, коли перекладач змушений вибирати поміж збереженням ідентичності тексту вихідної мови і пошуком відповідних еквівалентів у цільовій мові. Це трапляється не тільки при перекладі художньої літератури, але також текстів фахової мови та *stricte* термінологічної лексики.

Загальновідомим є поділ Ю. Найди еквівалентності на формальну та динамічну. Формальна еквівалентність притаманна словам, які не мають ані імпліцитного підтексту, ані емоційного навантаження. Зазвичай такі лексеми не становлять значних труднощів при перекладі, оскільки мають відповідники у цільовій мові. Наприклад, *prawo spadkowe* – *спадкове право*, *prawo majątkowe* – *майнове право*, *otwarcie spadku* – *відкриття спадщини*, *osoba prawna* – *юридична особа*, *osoba fizyczna* – *фізична особа*, *nabyty spadek* – *отримана спадщина*. Формальна еквівалентність прагне зберегти оригінальність тексту вихідної мови, а тому перекладаючи навіть складні речення (1) варто зберегти їх цілісність (2), при цьому дотримуючись правил пунктуації цільової мови:

- (1) „*Jeżeli spadkodawca powołał kilku spadkobierców testamentowych, a jeden z nich nie chce lub nie może być spadkobiercą, przeznaczony dla niego udział, w braku odmiennej woli spadkodawcy, przypada pozostałym spadkobiercom testamentowym w stosunku do przypadających im udziałów*”⁵.
- (2) *У випадку, коли spadкодавець призначив кілька spadкоємців за заповітом, а один з них не хоче або не може бути spadкоємцем, належна йому частина спадщини, у випадку відсутності іншої волі spadкодавця, розподіляється між іншими spadкоємцями за заповітом відповідно до їх часток спадщини.*

Найда пише і про те, що значення полісемічної лексеми повинно бути перекладено тим, яке виникає з контексту. Це правило стосується також і термінологічного перекладу.

- (3) *Spadkobierca może być uznany przez sąd za **niegodnego**, jeżeli (...)*
- (4) *Spadkojeмець може бути **усунений** судом від права на спадкування, якщо (...)*

Як можна побачити, з усіх значень слова „*niegodny*” було вибрано „*усунений від права на спадкування*” відповідно до термінологічного контексту,

³ Див. В. Kielar, *Zarys translatoryki*, Warszawa 2003; К. Hejwowski, *Translation: A Cognitive-Communicative Approach*, Olecko 2004; О. Wojtasiewicz, *Wstęp do teorii tłumaczenia*, Warszawa 2007.

⁴ Е. Nida, Ch. Tabler, *The Theory and Practice of Translation*, Leiden 1982, с. 12.

⁵ *Kodeks cywilny RP*, art. 965, 2014.

в якому вживається дана лексема. Найда зазначає, що перекладач, який вибирає формальну еквівалентність, завжди повинен подавати відповідник терміну у цільовій мові. Нехтуючи цим принципом, існує висока ймовірність того, що перекладена лексема вирізнятиметься з контексту або ж створюватиме труднощі у розумінні перекладеного тексту⁶.

Згідно з Ю. Найдою, динамічна еквівалентність орієнтується на адресата повідомлення, тобто читача цільової мови, аніж на саме повідомлення у вихідній мові⁷. Тобто, основна мета перекладача – передати експліцитний та імпліцитний зміст повідомлення за допомогою різних способів, включаючи різного роду трансформації. Існує дві площини таких трансформацій: лексична та граматична⁸. Перекладач досить легко може впровадити ключові граматичні модифікації (згідно з правилами та вимогами цільової мови), такі як зміна порядку слів у реченні, заміна активного стану пасивним, іменників – дієсловами, займенниками тощо⁹. Дещо складнішими є модифікації у лексичній площині, оскільки тут не існує чітко визначених правил, а можливостей є багато. З-поміж лексем Найда виділяє три типи¹⁰: ті, які вже мають еквіваленти у цільовій мові (тут варто розуміти формальну еквівалентність); ті, які позначають різні поняття, які в свою чергу виконують одні і ті ж функції – *wójt, burmistrz, starosta, marszałek wojewódzki* (особи, які керують певними адміністративними одиницями); і на останок слова, які притаманні тільки певній культурі – *mazurek, krakowiak*. Останні лексеми не притаманні термінологічним текстам, оскільки мають певне емоційне забарвлення.

Вчення Рейса та Вермера¹¹, яке далі розвинула К. Норд у своїй теорії „skopos” дало новий поштовх перекладознавству, зокрема перекладу юридичних текстів. К. Норд розглядає переклад тексту у тісному взаємозв’язку з його (тексту) функціями. Перекладач повинен докласти зусиль, щоб перекладений текст виконував такі ж функції у цільовій, які у вихідній мові. Під цим розуміється переклад тексту за участю всіх можливих і потрібних технік перекладу, аби тільки перекладений текст виконував такі ж функції, як і оригінал у вихідній мові. Як зазначає Норд, досить часто такий підхід помилково розуміють виключно як адаптацію перекладу до культурного середовища¹². Проте це не

⁶ E. Nida, *op.cit.*, с. 165.

⁷ *Ibidem*, с. 166.

⁸ *Ibidem*, с. 167.

⁹ Більше про модифікації див. В. Карабан, *Попередження інтерпретації мови оригіналу в перекладі*, Вінниця 2003; В. Коптілов, *Теорія і практика перекладу*, Київ 2003; І. Корунець *Теорія і практика перекладу (аспектний переклад)*, Вінниця 2001; М. Олікова *Теорія і практика перекладу*, Луцьк 2000.

¹⁰ В. Карабан, *op.cit.*, с. 167.

¹¹ K. Reiss, H. J. Vermeer, *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen 1984.

¹² Ch. Nord, *Translating as a purposeful activity. Functionalist approaches explained*, Manchester 1997, с. 29.

так, оскільки теорію „skoros” варто розуміти як орієнтацію на виконання перекладеним текстом поставлених функцій¹³.

Б. Келяр разом з Є. Пенькосом, Д. Кежковською та А. Ольгієрдом ввели в польське мовознавство термін „ *tłumaczenia prawnicze*” („юридичний переклад”). Це поняття стосується перекладу текстів як в юридичні лінгвістиці, так і в юридичному мовленні. Дослідження у цій галузі науки ведуться активно, а тому польські мовознавці можуть похвалитися значними науковими доробками. До них відносяться і праці Є. Левандовського, Б. Келяр, Б. Врублевського.

Зазначу, що польські лінгвісти опрацювали також основні теорії перекладу правових текстів (т.зв. „юридичного перекладу”) і окреслили певні види еквівалентності. До них відносяться денотативна, конотативна, прагматична і текстуально-нормативна еквівалентність¹⁴. Денотативна еквівалентність передбачає переклад у рамках тексту у вихідній мові з поняттями та термінами, які притаманні вихідній мові. Конотативна еквівалентність передбачає співвіднесення термінів та понять у вихідній мові з тими у цільовій мові на принципі порівнянь. У такому випадку текст буде максимально наближений до адресата. Під прагматичною еквівалентністю Д. Кежковська розуміє певний тип еквівалентності, який „(...) має на меті заспокоєння потреб адресата, який з певних причин вимагає певної, заздалегідь ним визначеної еквівалентності від перекладача”¹⁵.

Щодо останнього виду еквівалентності, то варто зазначити, що тут важливу роль відіграють паралельні тексти, тобто нормативно-правові акти, тексти законів, законодавчі акти та інші правові документи у вихідній та цільовій мовах. Як пише у своїх наукових працях Б. Келяр, юридичні тексти мають свою специфіку та стиль. Мовознавець виділяє характеристики, які водночас виконують роль функцій юридичного тексту: (5) наказ, (6) заборон та (7) опис¹⁶. Без сумніву юридичні тексти в українському правовому дискурсі мають такі ж самі характеристики і, відповідно, функції. До порівняння:

(5) „*Rozrządzić majątkiem na wypadek śmierci można jedynie przez testament*”¹⁷.

„*Testament należy tak tłumaczyć, ażeby zapewnić możliwie najpełniejsze urzeczywistnienie woli spadkodawcy*”¹⁸.

¹³ *Ibidem*, c. 29.

¹⁴ D. Kierzkowska, *Tłumaczenie prawnicze*, Warszawa 2002, s. 95.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ B. Kielar, J. Miler, *Through the Looking Glass of Translation – the Verb Phrases of the Statutory Clauses in <<Kodeks handlowy>> and Their English Rendition in International Forum of Legal Translation 1992*. Proceedings. Warsaw 1992, c. 44.

¹⁷ *Kodeks cywilny RP*, art. 941, 2014.

¹⁸ *Kodeks cywilny RP*, art. 948 §1, 2014.

„У разі смерті особи, яка була позбавлена права на спадкування, до смерті заповідача, позбавлення її права на спадкування втрачає чинність”¹⁹.

„Частина спадщини, що не охоплена заповітом, спадкується спадкоємцями за законом на загальних підставах”²⁰.

(6) „*Osoby głuche lub nieme nie mogą sporządzić testamentu w sposób przewidziany w artykule niniejszym*”²¹.

„*Testamentu nie można sporządzić ani odwołać przez przedstawiciela*”²².

„*Не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя*”²³.

„*Не допускається прийняття спадщини з умовою чи застереженням*”²⁴.

(7) „*Treść testamentu ustnego może być stwierdzona w ten sposób, że jeden ze świadków albo osoba trzecia spíše oświadczenie spadkodawcy przed urzędem (...)*”²⁵

„*Особа, яка склала секретний заповіт, подає його в заклеєному конверті нотаріусові*”²⁶.

У рамках текстуально-нормативної еквівалентності (за Д. Кежковською та Б. Келяр) у текстах спадкового права Цивільного Кодексу Польщі та України були знайдені певні еквіваленти. Наприклад: назви документів (*testament holograficzny* – власноручно написаний заповіт; *testament notarialny* – заповіт посвідчений нотаріусом; *testament ustny* – усний заповіт; *akt poświadczenia dziedziczenia* – свідоцтво про право на спадщину), назви осіб, що беруть участь у процесі спадкування (*osoba fizyczna* – фізична особа; *osoba prawna* – юридична особа; *pierwsza grupa spadkobierców ustawowych* – перша черга спадкоємців за законом; *testator* – заповідач), назви дій (*być wyłączonym od dziedziczenia* – бути усунутим від права на спадкування; *dopuszczyć się umyślnego przestępstwa wobec* – умисно вчинити злочин проти; *zrzec się dziedziczenia* – відмовитися від прийняття спадщини; *sporządzić testament* – вчинити заповіт; *odwołać testament* – скасувати заповіт; *odczytać protokół* – прочитати заповіт вголос), назви процесів пов’язаних із спадкуванням (*powołanie spadkobiercy* – призначення спадкоємця; *powołanie testamentowe* – призначення спадкоємця за

¹⁹ Цивільний кодекс України, Книга шоста, Спадкове право, стаття 1235, п. 4, 2003.

²⁰ *Ibidem*, стаття 1245, 2003.

²¹ *Kodeks cywilny RP*, art. 951 §3, 2014.

²² *Kodeks cywilny RP*, art. 944 §2, 2014.

²³ Цивільний кодекс України, Книга шоста, Спадкове право, стаття 1224, 2003.

²⁴ *Ibidem*, стаття 1268, п. 2, 2003.

²⁵ *Kodeks cywilny RP*, art. 952 §2, 2014.

²⁶ Цивільний кодекс України, Книга шоста, Спадкове право, стаття 1249, 2003.

заповітом; *przyjęcie spadku* – прийняття спадщини; *rozrządzenie przedmiotami majątkowymi* – розпорядження майном; *stwierdzenie nabycia spadku* – підтвердження прийняття спадщини; *wyłączenie testamentów wspólnych* – виключення спільних заповітів; *chwila otwarcia spadku* – момент відкриття спадщини, час відкриття спадщини, день відкриття спадщини).

З наведених вище прикладів можна зробити висновки, що терміни спадкового права в польській та українській мовах здебільшого мають свої відповідники. Проте є й такі, трактування яких є неоднозначним і створює певні труднощі у перекладі. Наприклад, ряд термінів та терміносполук варто перекладати денотативним еквівалентом *wstępni* – *родичі по прямій висхідній лінії*, *zapisobiorca* – *спадкоємець*, *zstępni* – *нащадки*, *rodzic* – *родичі по прямій низхідній лінії* з метою внесення ясності для адресата (у нашому випадку це україномовний читач). Однак, існує можливість перекладу однієї і тієї ж терміносполуки двома способами – денотативною та текстуально-нормативною еквівалентністю: *odwołać testament* – *відкликати заповіт / скасувати заповіт*. Хоча на основі аналізу двох паралельних текстів Цивільного Кодексу України обидва терміни рівноправно вживаються в українському законодавстві, проте варто все-таки вживати один з поданих термінів, аби уникнути зайвої синонімії. Тут варто згадати про лінгвістичну оцінку текстів юридичних документів. Про „принцип лінгвістичної визначеності правової норми” пише В. Шишкін²⁷. Автор статті зазначає, що невиправдане калькування/запозичення юридичних термінів під час перекладу призводить до „заплутаності та технічної невнормованості правової бази”²⁸, а звідси й до неоднозначного трактування правових норм. В. Шишкін наголошує на необхідності на важливості „побудови власної юри дико-мовної культури”²⁹, а вбачає це в визначеності і точності юридичних термінів.

До цієї ж думки підходить і М. Ключко, пишучи про „суб’єктивний підхід” у перекладацькій практиці³⁰. Дійсно, без уніфікованості та опрацювання термінологічної бази, складно уникнути „невдалого” перекладу. У своїх працях М. Ключко згадує і про практику, яка застосовується в адміністрації Європейського Союзу, а саме „(...) перекладацька практика здійснюється юристами”³¹, додає, що Україні варто було б запозичити таку практику, але при цьому зауважує, що це дасть результати тільки за умови високої мовної культури юристів.

Отже, проаналізувавши вибрані підходи у перекладі, а саме *формальну* та *динамічну еквівалентність* Ю. Найди, теорію *skopos* К. Норд, *thumaczenie prawnicze* Б. Келяр, Д. Кежковської, Є. Пенькоса, розглянувши підходи В. Шишкіна та

²⁷ В. Шишкін, *Принцип мовної адекватності у праві* [в:] „Вісник КНУ ім. Т. Шевченка”, Юридичні науки, № 95, 2013, с. 22–25.

²⁸ *Ibidem*, с. 23.

²⁹ *Ibidem*, с. 23.

³⁰ М. Ключко, *Джерела походження та способи творення юридичних термінів України* [в:] „Вісник академії правових наук України”, № 4, 2009, с. 223–231.

³¹ *Ibidem*, с. 227.

М. Клочка, можна зробити висновок, що перекладаючи юридичні терміни, потрібно, а навіть необхідно спиратися на вже опрацьовану теоретичну базу як у світовій практиці, так і зокрема в польській та українській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

- Карабан В., *Попередження інтерпретації мови оригіналу в перекладі*, Вінниця 2003.
- Клочко М., *Джерела походження та способи творення юридичних термінів України* [в:] „Вісник академії правових наук України”, № 4, 2009, с. 223–231.
- Коптілов В., *Теорія і практика перекладу*, Київ 2003.
- Корунець І., *Теорія і практика перекладу (аспектний переклад)*, Вінниця 2001.
- Олікова М., *Теорія і практика перекладу*, Луцьк 2000.
- Цивільний кодекс України, Книга шоста Спадкове право*, 2003.
- Шишкін В., *Принцип мовної адекватності у праві*, „Вісник КНУ ім. Т. Шевченка”, Юридичні науки, № 95, 2013, с. 22–25.
- Baker M., *In Other Words: a Coursebook on Translation*, London 1992.
- Hejwowski K., *Translation: A Cognitive-Communicative Approach*, Olecko 2004.
- Jakobson R., *On Linguistic Aspects of Translation* в R. Brower, *On Translation*, Cambridge 1955, с. 232–239.
- Kielar B., Miler J., *Through the Looking Glass of Translation – the Verb Phrases of the Statutory Clauses in <<Kodeks handlowy>> and Their English Rendition in International Forum of Legal Translation 1992*. Proceedings, Warsaw 1992, с. 41–53.
- Kielar B., *Zarys translatoryki*, Warszawa 2003.
- Kierzkowska D., *Thumaczenie prawnicze*, Warszawa 2002.
- Kodeks cywilny RP, Księga IV, Spadki*, 2014.
- Nida E., Tabler Ch., *The theory and practice of translation*, Leiden 1982.
- Nida E., *Toward a Science of Translating*, New York 1964.
- Nord Ch., *Translating as a purposeful activity. Functionalist approaches explained*, Manchester 1997.
- Reiss K., Vermeer H., *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen 1984.
- Venuti L., *The translation studies reader*, New York 2004.
- Wojtasiewicz O., *Wstęp do teorii tłumaczenia*, Warszawa 2007.

THE TRANSLATION OF POLISH AND UKRAINIAN INHERITANCE LAW TERMINOLOGY (LEXICAL AND GRAMMATICAL ASPECTS)

The article investigates the process of translating inheritance law terminology on the basis of the Polish and Ukrainian languages. In order to discuss the nature of translation and the peculiarities of legal translation the approaches of Polish, Ukrainian as well as other linguists and translators were taken into consideration. Scrupulous study was dedicated

to the concept of equivalence. Thusly, Nida's *formal* and *dynamic equivalence* was introduced and compared to Kielar's, Kierzkowska's and Pienkos' *legal translation*. The *skopos* theory of Ch. Nord was discussed in the context of legal translation. Because theory is closely connected with the functions of the translated text, close attention was paid to Kielar's *parallel texts* approach. Moreover some Ukrainian linguists were quoted regarding the case of borrowings. The article contains a wide range of examples taken from the Ukrainian and Polish Civil Codes.

Key words: translation, terminology, inheritance law, equivalence, source language, target language.